

Jasność językowa w kontekście prawa do należytej legislacji

1. Wprowadzenie

Jasność tekstu prawnego wiąże się z prawem do należytej legislacji przysługującym obywatelowi w państwie prawa. Z prawnego punktu widzenia jest ono wywodzone z zasady państwa prawa wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP i powiązanych z nią innych zasad, takich jak zasada pewności prawa i bezpieczeństwa prawnego obywateli. Znajduje odzwierciedlenie w regulacjach normatywnych oraz orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego. Łączona z jasnością jest zasada określoności przepisów prawa implikowana z zasady ochrony zaufania obywatela do państwa i tworzonych przez nie prawa². Prawo do jasnego prawa, zawierającego czytelne wzory postępowania, ogłaszanego w sposób zgodny z zasadą jawności należy uznać za doniosłe w świetle innych praw i wolności jednostki w państwie prawa.

1 Doktor nauk prawnych, Zakład Filozofii i Prawa i Etyki Prawa, Katedra Teorii Prawa i Filozofii Prawa, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

2 Wyroki TK z: 15 września 1999 r., sygn. K 11/99; 11 stycznia 2000 r., sygn. K 7/99; 21 marca 2001 r., sygn. K 24/00; 30 października 2001 r., sygn. K 33/00; 22 maja 2002 r., sygn. K 6/02; 20 listopada 2002 r., sygn. K 41/02; 3 grudnia 2002 r., sygn. P 13/02; 29 października 2003 r., sygn. K 53/02; z 9 października 2007 r., sygn. SK 70/06; 28 października 2009 r., sygn. K 32/08.

2. Jasność w ujęciu prawnym i językowym

Jasność i zrozumiałość tekstu prawnego są istotnymi cechami tekstu prawnego zarówno z punktu widzenia prawników, jak i językoznawców. W ujęciu prawnym wymóg jasności tekstu prawnego jest wynikiem przyjętego w państwie prawa wzorca należytej legislacji, który powinien być realizowany przez redaktora tekstu prawnego. Adresowany do prawodawcy postulat osiągnięcia dostatecznej określoności przepisów prawa stanowi, jak wiadomo, istotny składnik zasady demokratycznego państwa prawnego i wynikającego z niej nakazu przestrzegania reguł przyzwoitej (prawidłowej) legislacji³. W polskim systemie prawnym normatywnym źródłem wzorców prawidłowego redagowania tekstów prawnych są też *Zasady techniki prawodawczej* zawarte w załączniku do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów⁴. Na gruncie językoznawczym jasność jest przedmiotem zainteresowania kultury języka, tekstologii, translatoryki i pragmatyki językowej. W pierwszym obszarze przedmiotem uwagi jest zagadnienie poprawności i sprawności językowej, w drugim wymogi dotyczące spójności kognitywnej i dyskursywnej tekstu prawnego, w translacji kluczowym problemem jest precyzyjne rozumienie pojęć w procesie przekładu, natomiast pragmalingwistyczne ujęcie zwraca szczególną uwagę na właściwy przebieg komunikacji prawnej. Tak rozumiana jasność jest traktowana jako warunek prawidłowej komunikacji pomiędzy nadawcą i adresatem, w przypadku tekstu prawnego pomiędzy państwem, organami władzy a obywatelem, jednostką.

Dbłość o jasność i zrozumiałość prawa jest przedmiotem zainteresowania w krajowych i europejskich regulacjach prawnych. W opublikowanym w sierpniu 2016 r. przez Komisję Wenecką dokumencie zawierającym zbiór kryteriów państwa prawa znalazły się standardy dostępności, stabilności i spójności prawa, wchodzące w zakres zasady pewności prawa⁵. Oczekiwanie precyzji w formułowaniu przepisów i wysłowionych w nich norm znajduje odzwierciedlenie w zbiorach normatywnych adresowanych do redaktorów tekstów prawnych⁶. Dążenie do podnoszenia poziomu jakości tekstów prawnych i urzędowych jest też przedmiotem europejskich

3 Wyroki TK z: 13 kwietnia 1999 r., sygn. K 36/98; 10 kwietnia 2006 r., sygn. SK 30/04; 18 lutego 2004 r., sygn. P 21/02.

4 Załącznik do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie *Zasad techniki prawodawczej* (Dz.U. z 2016 r. poz. 283).

5 http://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf, s. 25-26. [dostęp: 25.08.2016].

6 Wytuczna 1.1. Wspólny przewodnik praktyczny Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji przeznaczony dla osób redagujących akty prawne Unii Europejskiej, Luksemburg, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Unia Europejska 2015.

interdyscyplinarnych inicjatyw łączących prawników i językoznawców⁷. Od lat prawnicy i językoznawcy podejmują starania o jakość języka prawnego i prawniczego⁸. Lingwiści sygnalizują też problem niezadowalającego poziomu kompetencji językowo-stylistycznej twórców tekstów prawnych i urzędowych⁹, zwracając uwagę na koszty będące następstwem błędnie sformułowanych tekstów prawnych¹⁰. Dostrzegana jest potrzeba stworzenia standardów kultury języka prawnego i doprecyzowania zasad współpracy prawników i lingwistów w tym zakresie.

Zarówno z prawnego, jak i językowego punktu widzenia pożądane cechy tekstu prawnego to jasność, komunikatywność i adekwatność, powiązane z zasadą określoności przepisów prawa. Stanowią one konsekwencję przyjętych w państwie prawa reguł technicznych, określających prawidłową praktykę redagowania tekstów prawnych, mają również doniosłość praktyczną. Jak wskazuje doktryna prawnicza i orzecznictwo, teksty prawne pochodzące od racjonalnego prawodawcy powinny być redagowane według wzorca należytej legislacji, z zachowaniem zasad poprawności, jasności i precyzji. Przypomnijmy, że poprawność w tworzeniu przepisów ma polegać na zgodności z regułami językowymi i logicznymi. Jasność ma umożliwiać klarowność i zrozumiałość formułowanych treści odbieranych przez adresata, którym jest każdy podmiot prawa, a co najmniej odbiorca normy. Z kolei precyzyjność przepisów jest osiągnięta poprzez wyrażanie treści przepisów w sposób na tyle określony, aby treść norm prawnych nakładających obowiązki czy przyznających prawa była oczywista dla odbiorcy i umożliwiała ich egzekwowanie¹¹.

W ujęciu językoznawczym jasność, zgodnie ze znaczeniem słownikowym, definiowana jest jako zrozumiałość, brak zawichości, wyrazistość, precyzja, prostota¹², jednoznaczność i wyrazistość w sposobie wyrażania się, brak wątpliwości¹³. Wypowiedź sformułowana w języku prawnym spełnia wymogi tak rozumianej jasności wtedy, gdy reguły języka umożliwiają ustalenie jej znaczenia w sposób jednoznaczny, nie powodujący wątpliwości, a także zrozumiały. Sprzyja temu stosowanie reguł konstruowania tekstu umożliwiających osiągnięcie jego czytelności, zwięzłości i spójności.

7 *Obscurity and Clarity In the Law. Prospects and Challenges*, red. A. Wagner, S. Cacciaguidi-Fahy, Aldershot 2008.

8 Przegląd stanowisk prawników i językoznawców w dyskusji nad zrozumiałością języka prawa i administracji zob. M. Hadryan, *Demokratyzacja języka urzędowego. Współczesne tendencje polityki językowej w Szwecji i w Polsce*, Poznań 2015, s. 153-161.

9 E. Malinowska, *Komunikatywność współczesnych dokumentów urzędowych*, (w:) *Język polskiego prawa: nowe wyzwania*, red. D. Kondratczyk-Przybylska, A. Niewiadomski, E. Walewska, Warszawa 2016, s. 150.

10 H. Jadacka, *Wymiernie i niewymiernie koszty niejasności tekstów prawnych*, (w:) *Język-prawo-społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole 2004, s. 148.

11 Wyrok TK z 21 marca 2001 r., sygn. K.24/00.

12 *Słownik języka polskiego*, t. I, red. M. Szymczak, Warszawa 1978, s. 826.

13 <http://s.jp.pwn.pl/szukaj/jasność.html> [dostęp: 25.08.2016].

W odniesieniu do tekstów prawnych wymagane warunki komunikatywności są zgodne z zasadami spójności tekstowej i dyskursywnej¹⁴. Formulowane w tekstologii wymogi komunikacyjne są zasadniczo spójne z zasadami prawidłowej legislacji dotyczącymi określoności przepisów prawa. Tekst prawny jako narzędzie skutecznej komunikacji powinny cechować: zachowanie ciągłości i spójności dyskursu prawnego poprzez uwzględnianie funkcjonowania innych przepisów; spójność intertekstowa, uwzględnianie innych niż prawny rodzajów dyskursu (np. społecznego); uporządkowana struktura logiczna i tematyczna regulowanych treści; precyzyjność, przy jednoczesnej generalności sformułowań; wieloaspektowa spójność językowa, w tym terminologiczna i stylistyczna, spójność diachroniczna poprzez zachowanie ciągłości prawa, jednorodność tematyczna, normatywna i terminologiczna¹⁵. Nietrudno zauważyć zbieżność tych wymogów z zawartymi w *Zasadach techniki prawodawczej* regułami: wyczerpującego regulowania zakresu spraw objętych aktem normatywnym (§ 2), niewykraczania poza zakres przedmiotowy i zakres podmiotowy regulacji (§ 3 ust. 2), zakazu powtarzania w akcie normatywnym treści uregulowanych w innych przepisach (§ 4), redagowania przepisów w sposób zwięzły i syntetyczny, z zachowaniem sposobu opisywania typowego dla sytuacji występujących w danej dziedzinie spraw (§ 5), przestrzegania dokładności, zrozumiałości i adekwatności sformułowań (§ 6), unikania zbyt długich złożonych zdań (§ 7), używania wyrażen językowych w ich podstawowym, powszechnie przyjętym znaczeniu (§ 8 ust. 1).

W ujęciu prawnym kluczowe w rozumieniu jasności są dwa pojęcia – precyzja (wyznaczanie przez prawo precyzyjnych wzorów postępowania) i zrozumiałość (co najmniej komunikatywność) dla szerokiego grona adresatów¹⁶. Jasność tekstu jest osiągnięta poprzez dążenie do jednoznaczności (precyzji) i eliminowanie wieloznaczności. Precyzyjnie sformułowane regulacje prawne mają umożliwić czytelność przepisów prawa dla adresatów, którzy mogą oczekiwać od racjonalnego ustawodawcy tworzenia norm prawnych niebudzących wątpliwości co do treści nakładanych obowiązków i przyznawanych praw¹⁷. Prawidłowo, tj. zgodnie z wymogami należytej legislacji, sformułowany tekst prawny jest instrumentem prawa, które ma być

14 K. Kaczmarek, *Komunikatywność węgierskich i polskich tekstów prawnych i prawniczych*, (w:) *Język polskiego prawa: perspektywa europejska*, red. D. Kondratczyk-Przybylska, A. Niewiadomski, E. Walewska, Warszawa 2015, s. 58-63.

15 *Ibidem*, s. 58.

16 S. Wronkowska, *Postulat jasności prawa i niektóre metody jego realizacji*, *Państwo i Prawo* 1976, nr 10, s. 20.

17 Wyrok TK z 11 grudnia 2009 r., sygn. Kp 8/09. Zob. także: *Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczące zagadnień związanych z procesem legislacyjnym*, Warszawa 2011, http://www.trybunal.gov.pl/epublikacje/download/proces_prawotworczy.pdf [dostęp: 25.08.2016].

przewidywalne. Przewidywalność jest zagrożona w przypadku występowania zwrotów niedookreślonych, których znaczenie zależy od elementów subiektywnych, bądź też zwroty takie mają brzmienie uniemożliwiające jednolite stosowanie i utrudniające interpretację. Trybunał Konstytucyjny podkreśla, iż formułowanie przepisów ustawy w taki sposób, że użyte pojęcia byłyby sprzeczne bądź dawały powód do dowolności interpretacji, jest naruszeniem zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa¹⁸. Przykładem nieprawidłowego działania prawodawcy naruszającego zasadę określoności jest konstrukcja mechanizmu jednorazowego opodatkowania zawarta w uznanej przez TK za niezgodną z Konstytucją ustawie o jednorazowym opodatkowaniu nieujawnionego dochodu (tzw. ustawie abolicyjnej)¹⁹. W treści ustawy kwestie te nie zostały dostatecznie precyzyjnie ujęte, pozostawiając tym samym szerokie możliwości interpretacyjne i przerzucenie na organ stosujący prawo ciężaru ustalania znaczenia²⁰.

Zrealizowanie całkowitej precyzji nie zawsze jest możliwe. Z punktu widzenia lingwistycznego w każdym języku naturalnym nieunikniona jest polisemia, wieloznaczność, brak powszechnej zrozumiałości wyrazów i zwrotów. Wieloznaczność i niedookreśloność pojęć występuje także w języku prawnym, stanowiącym odmianę języka etnicznego. W prawoznawstwie spostrzeżenie to zawdzięczamy koncepcji otwartej tekstowości pojęć języka prawnego (*open texture*) Herberta L.A. Harta. Osiąganiu precyzji sprzyja eliminowanie wieloznaczności, niedookreśloności pojęciowej i nieostrości wielu składników języka naturalnego, m. in. za pomocą precyzyjnego definiowania pojęć i formułowania definicji legalnych. Służy temu również zasada unikania polisemów, synonimów, homonimów i stosowanie jednego określenia na jeden desygnat²¹.

Wymóg jednoznaczności przepisów prawa pełni kluczową rolę w procesie translacji tekstów prawnych, zwłaszcza na gruncie wspólnotowego porządku prawnego. W procesie przekładu osiągnięcie precyzji tekstów prawnych jest często utrudnione przez wieloznaczność terminów używanych w prawie narodowym czy unijnym, co stawia przed tłumaczem wyzwanie zmierzenia się z bardzo szeroką wiedzą z zakresu terminologii prawnej²². Translatorzy tekstów prawnych dostrzegają fakt, że w wyjaśnianiu pojęć prawnych źródłem komplikacji może być nie tylko wieloznacz-

18 Wyroki TK z: 22 maja 2002 r., sygn. K 6/02; 8 grudnia 2009 r., sygn. K 7/08.

19 Ustawa z dnia 26 września 2002 r. o jednorazowym opodatkowaniu nieujawnionego dochodu oraz o zmianie ustawy Ordynacja podatkowa oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy.

20 J. Zaleśny, *Określoność przepisów prawa na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2011, nr 1, s. 175.

21 § 10 Zasad techniki prawodawczej.

22 P. Nowak-Korcz, *Polisemia w polskim i francuskim języku prawnym i prawniczym – analiza terminologii narodowej i unijnej*, (w:) *Język polskiego prawa: perspektywa europejska...*, op. cit., s. 165.

ność, ale także wielość konotacji danego określenia. Przykładem są różne konotacje słowa *testament* w polskim i angielskim języku prawnym (rozumianym jako czynność prawna, ostatnia wola, rozporządzenie majątkiem itd.). Polski wyraz *testament* ma aż trzy odpowiedniki angielskie – *testament, will, last will testament*²³. Językoznawcy oczekują jasności i zrozumiałości nie tyle od języka prawnego, który ma być poddawany wyjaśnianiu przez specjalistów z zakresu prawa, ale od języka prawniczego, którym posługują się w obrocie prawnym nie tylko profesjonalści, ale obywatele i podmioty prawa, będący adresatami tłumaczonych tekstów prawnych²⁴.

Drugi, oprócz precyzji, aspekt jasności to zrozumiałość. Może być zapewniona przez redagowanie tekstu prawnego w taki sposób, który czyni go zrozumiałym dla jego przeciętnego adresata na gruncie reguł języka ogólnego. Służy temu zasada nadawania wyrazom i zwrotom ich podstawowego, powszechnie przyjętego znaczenia²⁵. Składnikiem tej zasady jest nie tylko obowiązek zapoznania się z treścią, ale także zrozumienia go jako tekstu normatywnego wyrażającego normy postępowania²⁶.

Chociaż jasność i zrozumiałość prawa jest jego konieczną cechą, nie zawsze jest ona możliwa do zrealizowania w praktyce. Wymogi te mają charakter postulatywny i asymptotyczny. W języku prawnym mamy do czynienia z oczywistą konsekwencją przejmowania przez ten język właściwości języka naturalnego (jak wieloznaczność i nieostrość), a jednocześnie język ten jako specjalistyczny sposób wypowiedzi musi być precyzyjny. Redaktor tekstu ma za zadanie zbalansowanie jednoznaczności (jako dążenia do precyzji) i komunikatywności (zrozumiałości). Specyfika wypowiedzi normatywnych sprawia, że regulacje prawne stanowią wypadkową precyzji i zrozumiałości²⁷. Zdaniem Tomasza Gizberta-Studnickiego wynika to ze sprzeczności, w jakiej pozostają postulat jasności i zrozumiałości. Jasność osiągana jest dzięki precyzji, natomiast zrozumiałości towarzyszy często brak zwięzłości czy redundancje leksykalne²⁸. Poglądy prawoznawców są w tym względzie zbieżne z ujęciami językoznawców. Maria Wojtak podkreśla, że styl wypowiedzi w tekstach prawnych jest efektem kompromisowego pogodzenia przez redaktora wymogu doprecyzowania znaczeń wielu

23 A. Matulewska, *W labiryncie intra- i interlingwalnej komunikacji prawnej i prawniczej. Referat wygłoszony podczas Kongresu Języka Prawnego i Prawniczego i X Konferencji Lingua Iuris*, Warszawa, 21 kwietnia 2016 r.

24 *Ibidem*.

25 § 8 ust. 1 Zasad techniki prawodawczej.

26 S. Wronkowska, *O cechach języka tekstów prawnych*, (w:) *Język polskiej legislacji, czyli zrozumiałość przekazu a stosowanie prawa. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kultury i Środków Przekazu oraz Komisję Ustawodawczą Senatu RP*, Warszawa 2007, s. 18.

27 J. Jaskiernia, *Zasady demokratycznego państwa prawnego w sejmowym postępowaniu ustawodawczym*, Warszawa 1999, s. 96.

28 Zob. T. Gizbert-Studnicki, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych 1986, z. 22, s. 103-104.

terminów przy jednoczesnym założeniu, że znaczenie niektórych wyrażen może być dookreślone przez adresata w danym kontekście²⁹. Asymptotyczność postulatów języka tekstu prawnego powoduje, iż osiągnięcie całkowitej jasności czy określoności nie zawsze jest możliwe, jednak interpretacja tekstu prawnego winna dawać rezultat niebudzący wątpliwości. Doprecyzowanie znaczenia wieloznacznych czy nieostrych terminów i określeń ułatwia interpretację prawa, zabezpieczając tym samym przed jej dowolnością. Tekst prawny sformułowany z wysoką starannością i poprawnością wskazuje oczekiwane przez prawodawcę kierunki interpretacji, w większym stopniu wiąże interpretatora i zapewnia prawodawcy możliwość wpływania na jej rezultat³⁰. Zapewnia to większą jednolitość stosowania prawa i poczucie bezpieczeństwa prawnego podmiotów podległych prawu³¹.

Z prawnego punktu widzenia w przypadku konieczności dokonania wyboru między jednoznacznością a komunikatywnością, prawodawca ma przede wszystkim dążyć do osiągnięcia jednoznaczności, co jest uzasadnione potrzebą realizowania zasady pewności prawa³². Lingwiści podkreślają jednak, że restrykcyjne dążenie do precyzji może prowadzić do niepoprawności językowej, błędów stylistycznych, składniowych, jak też zakłócenia zrozumiałości wypowiedzi³³. Przykładem takich błędów jest nadużywanie rozbudowanych struktur zdaniowych, nominalizacji, imiesłów, konstrukcji dzierżawczych³⁴. Częste stosowanie w języku prawnym konstrukcji nominalnych oraz rozbudowanych długich zdań utrudnia osiągnięcie jasności i zrozumiałości, może powodować, że tekst zostanie błędnie czy niezgodnie z intencją nadawcy odczytany³⁵. Językoznawcy zwracają uwagę na występujące w tekstach prawnych niedoskonałości z punktu widzenia ideału komunikacyjnego i wymogów poprawności. Naruszenie reguł językowych nie zawsze jednak oznacza niepoprawność w tekście prawnym. Dążenie do zwięzłości formy wyrażone w zasadzie jednozdaniowości przepisu wymusza czasem konieczność używania zdań wielokrotnie złożonych, zawierających wydzieloną samodzielnie treść, która powinna

29 M. Wojtak, *Styl urzędowy*, (w:) Encyklopedia kultury polskiej XX w., t. II, Współczesny język polski, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 159.

30 S. Wronkowska, M. Zieliński, *O korespondencji dyrektyw redagowania i interpretowania tekstu prawnego*, Studia Prawnicze 1985, z. 3-4, s. 304.

31 *Ibidem*.

32 Zob. np. S. Wronkowska, *Postulat jasności prawa...*, *op. cit.*, s. 26.

33 E. Malinowska, *Język w urzędach*, (w:) *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków 1999, s. 87 i nast.

34 K. Kaczmarek, *Komunikatywność węgierskich i polskich tekstów prawnych...*, *op. cit.*, s. 64. Nominalizacje (przekształcenia grupy werbalnej w nominalną, np. czasowników *przyjechać*, *zadeklarować*, *rozpoznać* w rzeczowniki *przybycie*, *zadeklarowanie*, *rozpoznanie*) i liczne zdania wielokrotnie złożone są przez językoznawców wskazywane jako wyróżniki stylu tekstów prawnych.

35 R. Pawelec, *O poprawności językowej i zrozumiałości tekstów prawnych i prawniczych*, (w:) *Język polskiej legislacji...*, *op. cit.*, s. 68 i nast.

znaleźć się w obrębie jednej jednostki redakcyjnej. Precyzyjne wyrażenie zamysłu prawodawcy wymaga powtórzenia w strukturze zdaniowej tej samej formy wyrazowej, co z językoznawczego punktu widzenia może budzić zastrzeżenia stylistyczne. Nie w każdym przypadku jest możliwe pogodzenie stanowisk prawoznawców i językoznawców w odniesieniu do poprawności. W tekście prawnym uwzględniane są specyficzne dla kodowania norm reguły kondensacji i rozczłonkowania treści.

3. Etyczny aspekt jasności językowej

Wymogi wynikające z zasady należytej legislacji dotyczą technicznego, formalnego aspektu tworzenia tekstów prawnych, ale też odsyłają do zasad etycznych. Jasne, zrozumiałe prawo może być prawem pewnym, zapewniającym poczucie bezpieczeństwa i zaufania obywateli. Trybunał Konstytucyjny zwraca uwagę na aspekt etyczny działania prawodawcy, wskazując, iż „niejasność przepisów jest wyrazem niedostatecznej troski ustawodawcy o podmiotowe traktowanie adresatów prawa, co odbiera (...) poczucie bezpieczeństwa prawnego i skutkuje utratą zaufania do państwa”³⁶. Podmiotowe traktowanie adresata jest jedną z głównych zasad etyki słowa (obok unikania w języku agresji, wulgaryzacji, manipulacji). Z punktu widzenia etyki języka akty mowy służą nie tylko komunikowaniu i porozumiewaniu się, ale wyrażaniu postawy wobec odbiorcy komunikatu. Zgodne z tymi zasadami etyczne kontakty językowe służą osiągnięciu określonych wartości – szacunku, tolerancji, akceptacji, osiągnięcia porozumienia i równouprawnienia. Na taki aspekt komunikacji zwraca uwagę koncepcja H.P. Grice’a³⁷. Definiowane są w niej zasady rzetelnego komunikowania określane jako maksymy ilości, jakości, odniesienia i sposobu³⁸. Zgodnie z nimi wypowiedź winna wносить tyle informacji, ile w danej sytuacji jest wymagane (ze względu na jej cel). Nie należy głosić poglądów, co do których fałszywości nadawca jest przekonany. Ilość zawartych w wypowiedzi informacji powinna być tylko taka, jaka jest konieczna. Nie należy wygłaszać wypowiedzi nieistotnych z punktu widzenia tematu rozmowy. I wreszcie, sposób prowadzenia konwersacji powinien być podporządkowany maksymie unikania nieja-

36 Wyrok TK z 9 lutego 2010 r., sygn. P 58/08; zob. także wyrok z 31 marca 2005 r., sygn. SK 26/02 (OTK ZU 2005, nr 3A, poz. 29); wyrok z 15 kwietnia 2003 r., sygn. SK 4/02 (OTK ZU 2003, nr 4A, poz. 31); 26 maja 2008 r., sygn. SK 25/07.

37 H.P. Grice, *Logic and Conversation*, (w:) *Syntax and semantics* 3, red. P. Cole, J.L. Morgan, New York – London 1975, s. 47 i nast.

38 *Ibidem*, s. 45 i nast.

sności i wieloznaczności, dążenia do zwięzłości i uporządkowania³⁹. Grice przekonuje, że komunikacja realizowana w dialogu między uczestnikami powinna być oparta na obopólnej współpracy nadawcy i odbiorcy, znajomości reguł identyfikowania znaczeń zgodnie z ich celem. Uczestników dyskursu powinna cechować rzetelność, szczerść, zaufanie. W świetle teorii implikatur konwersacyjnych można analizować wymogi dotyczące języka aktu normatywnego i zasady należytej legislacji⁴⁰. Odbiorcami komunikatów prawnych są nie tylko profesjonalści, ale wszyscy obywatele w państwie prawa, należy zatem wymagać od prawodawcy, sędziego, urzędnika – tak jak od innych uczestników dyskursów społecznych – respektowania oczekiwań odbiorców, które są uzasadnione zasadą kooperacji Grice’a⁴¹. W świetle ochrony praw i wolności jednostki w państwie prawa jasność jest ważna nie tylko z punktu widzenia redaktora, prawodawcy, sędziego, interpretatora, organu stosującego prawo, ale każdego adresata normy prawnej, podmiotu prawa, w tym także obywatela. Formułowane zgodnie z regułami konwersacji Grice’a teksty prawne winny uwzględniać wymagane cechy języka prawnego i wykazywać kompetencje nadawcy, ale też służyć dobru adresata i istotnych dla niego wartości. Sposób prowadzenia tak rozumianej etycznej konwersacji powinien być podporządkowany maksymie unikania niejasności i wieloznaczności, dążenia do zwięzłości i uporządkowania⁴². Z punktu widzenia językoznawców szczególną rolę ogrywa maksyma sposobu nakazująca jasne i zrozumiałe formułowanie wypowiedzi⁴³. Zasady, na których oparta jest ta maksyma konwersacyjna, można odnaleźć w regulacjach dotyczących języka aktu normatywnego zawartych w *Zasadach techniki prawodawczej*⁴⁴.

Jak widać, językoznawcy traktują jasność i zrozumiałość tekstów prawnych jako narzędzia prawidłowej komunikacji językowej. Jest to zgodne z tezą, iż zasada należytej legislacji ma charakter gwarancyjny. Stanowi niezbędny składnik prawidłowej komunikacyjnej relacji pomiędzy jednostką a organami władzy publicznej, które w państwie prawa winny opierać się na poczuciu bezpieczeństwa i zaufaniu obywatela do państwa i prawa. Dba-

39 M. Andruszkiewicz, *Problemy etyki słowa w państwie prawa*, (w:) Filozoficzne i teoretyczne zagadnienia demokratycznego państwa prawa, red. M. Andruszkiewicz, A. Brezcko, S. Oliwniak, Białystok 2015, s. 22.

40 Zob. I. Szczepankowska, *Polszczyzna prawna wobec wymagań komunikacyjnych współczesnego społeczeństwa*, (w:) Język polskiego prawa: nowe wyzwania..., *op. cit.*, s. 231-241.

41 *Ibidem*, s. 231 i nast.

42 H.P. Grice, *Logic and Conversation...*, *op. cit.*, s. 46.

43 I. Szczepankowska, *Polszczyzna prawna...*, *op. cit.*, s. 233 i n.

44 Pomimo to w tekstach prawnych dostrzega się liczne przykłady naruszania maksymy sposobu w sformułowaniach prawnych. Należy do nich używanie zwrotów łacińskich, archaizmów, neosemantyzmów, będących następstwem włączania do polszczyzny angielskich odpowiedników polskich terminów (np. „podejmować środki w celu...” zamiast „wdrażać”, „podejmować działania”; „wykorzystywać prawo do czegoś” zamiast „korzystać z prawa do czegoś”). *Ibidem*, s. 234.

łość redaktora o zachowanie zasad należytej legislacji nie jest zatem tylko wymogiem o charakterze technicznym, ale też etycznym postulatem dbania o dobro adresata poprzez dążenie do jasności, czytelności komunikowanych treści. Jak podkreśla Trybunał Konstytucyjny, określoność i jasność powinna być priorytetowa przy każdej regulacji prawnej. Precyzja i jasność przepisów jest szczególnie ważna w regulacjach prawnych, które dotyczą wolności jednostki, jej praw, bezpieczeństwa, mienia, gdzie pożądane jest wyraźne określenie granic ingerencji prawnej i zakresu kompetencji organów państwa⁴⁵. Wymóg precyzji językowej, wyrażony w zasadzie wyższej szczegółowości ustawy, dotyczy szczególnie regulacji o charakterze sankcjonująco-dyscyplinującym (regulacje prawnokarne czy z zakresu prawa daninowego)⁴⁶. Ze względu na konstytucyjną ochronę praw i wolności człowieka i obywatela w przypadku dopuszczalnych przez prawo ograniczeń istnieje obowiązek zachowania ścisłej określoności sformułowań ustawowych (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP)⁴⁷. Uchybienie zasadzie określoności w zakresie ustawowej ingerencji w sferę praw i wolności jednostki może być uznane za samoistną przesłankę stwierdzenia naruszenia art. 2, a także art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁴⁸.

Z prawnego punktu widzenia wymóg należytej legislacji jest spełniony, a postulat jasności osiągnięty, jeżeli z przepisów można precyzyjnie ustalić treść normy prawnej. Celem tych zasad jest osiągnięcie takiego stanu, w którym postanowienia prawodawcy zawarte w tekście aktu normatywnego są czytelne, zrozumiałe, ale też w sposób jednoznaczny określają wzory postępowania zgodnego z prawem i wskazują bez niejasności, jakie sytuacje stanowią naruszenie norm i wywołują konsekwencje prawne. Z kolei w ujęciu językowym jasność występuje wtedy, kiedy jest brak wątpliwości w rozumieniu treści. Niedostosowanie się do wymogu jasności powoduje brak zrozumiałości, istnienie wątpliwości w ustaleniu znaczenia treści wypowiedzi. W prawie naruszenie zasady prawidłowej legislacji powoduje nie tylko brak zrozumiałości, ale może uzasadniać roszczenie z tytułu naruszenia praw i wolności jednostki w państwie demokratycznym. Wymogi dotyczące osiągania pożądanych cech tekstu prawnego mają zatem uzasadnienie nie tylko normatywne, ale też pragmatyczne i etyczne. Jasność prawa jest zatem nie tylko kwestią poprawności, ale etyki, zwłaszcza na poziomie etyki języka i wartości implikowanych z zasady państwa prawa. Jak podkreślają autorzy komentarza do *Zasad techniki prawodawczej*, spełniając należycie swoją

45 S. Wronkowska, *O cechach języka tekstów prawnych...*, op. cit., s. 17.

46 Wyrok TK z 26 kwietnia 1995 r., sygn. K 11/94 i wyroki z: 13 lutego 2001 r., sygn. K 19/99; 12 czerwca 2002 r., sygn. P 13/01, 20 listopada 2002 r., sygn. K 41/02.

47 J. Warylewski (red.), *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, Warszawa 2003, s. 77.

48 Wyrok TK z 12 grudnia 2004 r., sygn. K 32/04.

powinność, „prawodawca tworzy jedną z najważniejszych instytucji zapewniających właściwe funkcjonowanie społeczności państwowej. Jeżeli natomiast spełniałby to zadanie w sposób nieodpowiedni, tworząc prawo niespójne, zagmatwane (...) i nieprecyzyjne, to nie tylko szkodziłby społeczeństwu, ale kształtowane przez niego teksty prawne stawałyby się jedynie **pozornym pośrednikiem** między władzą prawodawczą a odbiorcami prawa”⁴⁹.

4. Podsumowanie

Jasność prawa może być rozpatrywana w dwóch ujęciach: z perspektywy zewnętrznej i perspektywy wewnętrznej. W ujęciu zewnętrznym, z punktu widzenia podmiotu prawa, samo prawo, jak i tekst prawny traktowane są jako wzorzec jasności i zrozumiałości. Z założenia, że prawo ma być zrozumiałe, wynika też wymaganie od podmiotów znajomości prawa i konsekwencje jego nieznamomości według zasady *ignorantia iuris nocet*. Zgodnie z fikcją powszechnej znajomości prawa przyjmuje się, że adresaci normy prawnej znają jej treść i nie mogą uchylać się przed negatywnymi skutkami ich naruszenia, powołując się na jej nieznamomość lub niewłaściwe zrozumienie. Sposób rozumienia tej zasady opiera się na należyтым ogłoszaniu tekstów prawnych, aby adresaci mogli zapoznać się z ich treścią i ją zrozumieć. Sprzyja temu również zasada jawności prawa i dostępność prawa, zarówno w aspekcie formalnym (ogłaszanie aktów normatywnych), jak i faktycznym (zapewnienie zainteresowanym dotarcia do treści norm)⁵⁰. Można stwierdzić, że aby prawo było jasne i zrozumiałe, powinno być jawne, a żeby było jawne i pewne, powinno być jasne. Zrozumiałość treści przekazywanych w tekście prawnym, ich dostępność i komunikatywność ma wpływ na akceptowalność przez adresatów regulacji prawnych, która z kolei stanowi składnik decydujący o jakości prawa⁵¹. Precyzja, określoność, klarowność regulacji prawnych zapewniają spełnianie bardzo ważnej funkcji prawa, jaką jest rola łagodzenia konfliktów⁵².

Z kolei z perspektywy wewnętrznej, z punktu widzenia prawodawcy, redaktora tekstu prawnego, prawnika profesjonalisty, postulat jasności prawa wyraża się w istnieniu zasad (formalnych i etycznych) dotyczących należytej legislacji. Kierowany do redaktora wymóg realizowania zasady

49 S. Wronkowska, M. Zieliński, *Komentarz do Zasad techniki prawodawczej z dnia 20 czerwca 2002 r.*, Warszawa 2012, s. 7.

50 S. Wronkowska, *Postulat jasności prawa ...*, op. cit., s. 16.

51 *Ibidem*, s. 14.

52 S. Wronkowska, *O cechach języka tekstów prawnych ...*, op. cit., s. 17.

należytej legislacji i osiągnięcia jasności na ogół nie jest obwarowany sankcją o charakterze prawnym za wadliwie skonstruowany tekst prawny i niespektowanie zasad techniki prawodawczej, tworzenia tekstu prawnego, który jest niejasny⁵³. Jednak naruszenie uchylające zasadom poprawnej legislacji w państwie prawa, a tym samym zaufanie obywateli do państwa, subsydiarnie może być powołane jako uzasadnienie niekonstytucyjności aktu normatywnego.

Na gruncie prawoznawstwa wymóg jasności tekstu prawnego znajduje odzwierciedlenie w zasadzie należytej legislacji wiążącej prawodawcę w państwie prawa. Ma służyć osiągnięciu pewności i przewidywalności prawa. W aspekcie prawnym jasność tekstu jest umocowana w regulacjach normatywnych, orzecznictwie oraz zawartych w kulturze prawnej wartościach implikowanych z zasady państwa prawa. Natomiast z językoznawczego punktu widzenia znajduje ona odzwierciedlenie w normie językowej określającej wymogi poprawności i zasadach kultury języka, a także etyki słowa. Jasność jest wartością istotną w komunikacji pomiędzy państwem a jednostką, stanowi narzędzie prawidłowej kooperacji w rozumieniu H.P. Grice'a.

Postulat jasności prawa jest istotny nie tylko w sferze tworzenia prawa, ale i jego stosowania, interpretacji i przestrzegania. W świetle standardów państwa prawa i zawartych w zasadzie należytej legislacji wymogów racjonalnego tworzenia prawa, prawo do należytej legislacji winno być traktowane tak jak inne przysługujące jednostce i gwarantowane prawa i wolności, ale ma również charakter gwarancyjny dla realizacji innych praw i wolności.

53 S. Wronkowska, M. Zieliński, *Komentarz do Zasad techniki prawodawczej...*, op. cit., s. 9.